

FRÅN FÄLTET

Avindustrialiseringens historia som erfarenhet och kunskap i återindustrialiseringens Svenskfinland

Vad händer när en betydande industri läggs ner? Vilka känslor väcks och hur upplever det omgivande samhället den drastiska förändringen? Vad sker då ett nytt industriprojekt plötsligt börjar diskuteras?

Det nya forskningsprojektet Minoritetserfarenheter och industrialiseringsprocesser (MOI) studerar hur olika industrialiseringsprocesser har påverkat och fortfarande påverkar människors upplevelser och erfarenheter i det svenskspråkiga Finland från och med efterkrigstiden. Projektets fokusområden är tre industrisamhällen i sydvästra Finland – Dalsbruk i Kimitoön, Lappvik i Hangö och Åminnefors i Pojo – samt Ingå, där det finns planer på att etablera ett nytt stålverk.

Både etableringar och nedläggningar av industrier orsakar stora samhällsomvälvningar. Syftet med MOI är att gå dessa omvälvningar in på djupet genom att studera de övergripande erfarenheterna av industrialisering och avindustrialisering samt de känslor dessa processer väckt. Vi är även intresserade av att undersöka vilken betydelse klass, språk och genus har för erfarenheter av industrialisering och avindustrialisering. Finns det skillnader i hur män och kvinnor, liksom svensk- och finskspråkiga, upplevt nedläggningar och omställningar? Ytterligare intresserar vi oss för vilka argument som framförts för och emot eventuella nyetableringar.

I Finland har avindustrialiseringen inte varit lika omfattande som i Nordamerika, Storbritannien eller i stora delar av Västeuropa, men den har likväl haft en stor samhällsekonomisk inverkan. I finländsk och nordisk forskning, liksom i samhällsdebatten, har man ofta använt den mer positivt och neutralt klingande benämningen strukturomvandling i stället för exempelvis avindustrialisering. Länge omtalades denna utveckling inom politiken och av myndigheter dessutom som en ”kontrollerad strukturomvandling”.¹ Vad innebär detta? Påverkar retoriken

1. Matti Kortteinen, *Hallittu rakennemuutos?* (Helsinki 1987); Roope Uusitalo, *Miten kävi hallitun rakennemuutoksen?* (Helsinki 1999); Riitta Hjerpe & Jukka Jalava, 'Econo-

erfarenheten hos den enskilda anställda som blir uppsagd när industrin läggs ner, eller den långtidsarbetslösa som vid en nyetablering kanske äntligen får möjlighet att använda sin långa branscherfarenhet igen?

Trots att avindustrialiseringens politiska och sociala konsekvenser diskuterats flitigt i den offentliga debatten de senaste åren, och till och med har ansetts vara en delorsak till framväxten av högerpopulistiska rörelser, har dessa aspekter inte alls studerats i tidigare historieskrivning om industrialiseringen i det svenska Finland. I själva verket är industrialiseringens roll för Svenskfinland i sin helhet ganska okänd. Utgör industrialiseringsprocesser alls en del av det svenska Finlands historia?

Projektet ämnar granska industrialiseringsprocesserna i en lokal, nationell och global kontext. Vilka är särdragen i industrialiseringsprocesserna i Svenskfinland jämfört med den övriga världen? Särskilt i Nordamerika och Västeuropa har forskningen om avindustrialisering sedan länge etablerat sig som ett eget forskningsfält där även erfarenheter tagit plats. I Norden har forskningen däremot varit mer fokuserad på enskilda lokala fallstudier, på kulturarv och omedelbar verkan i lokalsamhället efter en fabriksnedläggning.² MOI-projektets mål är att fördjupa förståelsen med historikerns perspektiv på industrialiseringsprocesser, dels genom att undersöka förändring över lång tid, dels genom att jämföra olika perioder av industrialisering och avindustrialisering med varandra.

Avindustrialisering och återindustrialisering som utgångspunkter

De senaste årtiondena har stora delar av den gamla industrialiserade världen genomgått betydande förändringar. Fabriker har lagts ner och arbets-

mic growth and structural change. A century and a half of catching up', Jari Ojala, Jari Eloranta & Jukka Jalava (eds.), *The Road to Prosperity. An Economic History of Finland* (Helsinki 2006); Jussi Koivuniemi, 'Tehtaiden Suomi ja deindustrialisaatio 1900–2000', Pertti Haapala (toim.), *Suomen rakennehistoria. Näkökulmia muutokseen ja jatkuvuuteen 1400–2000* (Tampere 2018), s. 210–243.

2. Steven High & David W. Lewis, *Corporate Wasteland. The Landscape and Memory of Deindustrialization* (New York 2007); Alice Mah, *Industrial Ruination, Community, and Place. Landscapes and Legacies of Urban Decline* (Toronto 2012); C. Lawson, 'Making sense of the ruins. The historiography of deindustrialisation and its continued relevance in neoliberal times', *History Compass* 18 (2020), <https://doi.org/10.1111/hic3.12619>; Stefan Backius, 'Den mångfacetterade avindustrialiseringen', *Historisk Tidskrift* 144 (2024:3). För ett tidigt exempel på kulturarvsvorskningen i Norden, se Annika Alzén, *Fabriken som kulturarv* (Stockholm 1996), och på kulturarv samt mer nischad nordisk forskning om följderna av avindustrialiseringsprocesser: Anna Storm, *Post-Industrial Landscape Scars* (New York 2014). För ett exempel på forskningen i Svenskfinland, se Bo Lönnqvist, Ivar Nordlund, Monica Ståhls & Katia Båsk, *Industrisamhälle och arbetarkultur. En etnologisk studie över Tolkis cellulosafabrik i Borgå landskommun 1893–1975* (Helsingfors 1997).

platser har försvunnit, vilket lett till samhälleliga omställningar och sociala problem. Utvecklingen anses ha börjat i Nordamerika under 1970-talet, men industrialisering och avindustrialisering har pågått ända sedan industrisamhället började växa fram. Dessa processer har naturligtvis varierat i styrka och tempo beroende på region och ekonomi, men i takt med industrins expansion har också nedläggningarna blivit mer omfattande när de väl inträffat – med massuppsägningar, tomma fabriksbyggnader och hela samhällen i förfall som resultat.³

Men efter betydande industrinedläggningar har också en våg av återindustrialisering inletts. I lågkostnadsländer har vissa industrier blomstrat, och över lag har vidareförädlingen och tillverkningen av varor förstås inte försvunnit, utan i första hand automatiserats och effektiviserats. Vissa slags industrier har minskat i antal, men samtidigt har nya uppkommit. Med nya teknologiska upptäckter har också helt nya branscher sett dagens ljus.

Återindustrialiseringen för med sig många förhoppningar, bland annat om att en ny våg av industrietableringar kan skapa en ny socialt och ekologiskt hållbar välfärd – detta som motvikt till och kompensation för den förflutna industri som anses ha varit smutsig och till och med hälsovådlig för de anställda och de omgivande samhällena. I detta avseende står Finland just nu inför ett flertal potentiella etableringar av industri kopplad till batteriteknik, alternativa energikällor och grönt stål.

Ett aktuellt exempel (2025) i Svenskfinland är stålverksprojektet Blastr i Ingå.⁴ I stålverksplanerna utgår man från tidigare framtidsvisioner och erfarenheter av industrialisering, vilka grundar sig på att industri genererar socialt och ekonomiskt välbefinnande. Samtidigt har motståndet mot stålverksplanerna utgått från historiska erfarenheter av industrins negativa sidor, såsom nedsmutsning och industrins stora påverkan på miljö och natur. I Svenskfinland finns en lång historisk erfarenhet av motstånd mot nya industrietableringar i syfte att förhindra inflyttning av nya invånare,

3. Daniel Bell, *The Coming of Post-Industrial Society* (Harmondsworth 1973); Barry Bluestone & Bennett Harrison, *The Deindustrialization of America. Plant Closings, Community Abandonment, and the Dismantling of a Basic Industry* (New York 1982); Steven High, *Industrial Sunset. The Making of North America's Rust Belt, 1969–1984* (Toronto 2003); Steven High, Lachlan MacKinnon & Andrew Perchard (eds.), *The Deindustrialized World. Confronting Ruination in Postindustrial Places* (Vancouver 2017); Jim Philips, Valerie Wright & Jim Tomlinson, *Deindustrialisation and the Moral Economy in Scotland since 1955* (Edinburgh 2021), s. 13–42.

4. Ingå kommun, 'En investering på fyra miljarder euro planeras till Ingå', <https://www.inga.fi/2023/01/03/en-investering-pa-fyra-miljarder-euro-planeras-till-inga/> (hämtad 12.5.2025); Emil Friman & Daniel Westö, 'Norskt företag förbereder historiskt stor investering i Ingå – stålverk för fyra miljarder kan bli verklighet', <https://yle.fi/a/7-10025721> (hämtad 12.5.2025).

särskilt finskspråkiga arbetare, till rurala svenskspråkiga lokalsamhällen. Ett sådant exempel finner man i det svenskspråkiga västra Nyland i det omfattande motståndet mot oljeraffinaderiplanerna i Tvärminne i början av 1970-talet. Motståndet mot oljebolaget Nestes planer gick ut på både att bevara en unik skärgårdsmiljö från potentiell nedsmutsning och att förhindra en förfinskning av en svenskspråkig rural miljö.⁵

På vilket sätt påverkar då tidigare historiska erfarenheter av industrialisering och avindustrialisering nutida industrialiseringsplaner och debatter? Här menar vi att humanistisk forskning i allmänhet och historisk forskning i synnerhet kan erbjuda ett viktigt bidrag till den samtida debatten och planläggningen av ny industri samt bredda kunskapen om (åter-) industrialiseringens samhällspåverkan.

Hurdana upplevelser föds av "ekonomiska realiteter"?

Våren 2025 tillträdde Donald Trump för andra gången som president i USA. Ett av hans stora vallöften till de amerikanska väljarna var att den tidigare förlorade industriproduktionen skulle återbördas till landet. Hot om och införande av skyhöga importtullar visade sig snart vara en metod som Trump och MAGA-rörelsen tog till för att åter se fabrikspipor resa sig över det så kallade rostbältet, kolgruvor öppnas och det svarta guldet från jordens inre spruta in i den amerikanska arbetarens plånbok.

Samtidigt på andra sidan Atlanten, mitt bland Mellersta Finlands sjöar och djupa granskogar, fick fanerfabriksarbetarna i Äänekoski ta emot den nyhet de länge oroat sig för: fabriken med 370 anställda kommer att stängas för gott. *Helsingin Sanomats* reportage från den anrika skogsindustriorten lyfter fram ett strukturellt problem genom mänskliga ansikten, närmare bestämt hur ett lokalsamhälle och dess invånare försökt finna sig i en tillvaro där jobben inte längre finns.⁶

De här två samtida fenomenen utgör en del av avindustrialiseringens historia. Gemensamt för Trump och ekonomhistoriker är att båda ser tidigare och framtida industrialisering som ett resultat av medvetet handlande av kapitalet och stater. När industrier läggs ner hänvisar man däremot ofta till mer abstrakta aspekter, såsom ekonomiska "realiteter" och globala marknadskrafter som leder till att en fabrik blir olönsam och läggs ner, och till att de anställda förlorar sina jobb.

Den brittiska historiesociologen Tim Strangleman har i sina studier undersökt engelska industrisamhällens och arbetares erfarenheter av industrinläggningar. Han för en initierad diskussion kring avindustrialise-

5. *Finsk Tidskrift* 2017:6. Temanummer: 'Nestekriget 1970–1972 – miljö- och minoritets-historiska fallstudier'.

6. *Helsingin Sanomat* 27.4.2025.

ringens moraliska ekonomi som han säger sig ha upptäckt i sin forskning. Strangleman utgår från de klassiska teorierna av Karl Polanyi, E. P. Thompson och James C. Scott men hänvisar även till den marxistiska kulturvetaren Raymond Williams när han analyserar erfarenheter och känslor hos de arbetare som drabbades av avindustrialisering. Strangleman visar att dessa numera klassiska socialhistoriska teorier, som fokuserade på arbetarklassens erfarenheter av övergången från det förmoderna agrara samhället till det moderna industrisamhället, mycket väl kan användas för att tolka erfarenheter av avindustrialisering.⁷

Den moralisk-ekonomiska dimensionen erbjuder en intressant ingång för att tolka upplevelser av industrins nedläggning. Den kan ge perspektiv på politik och olika former av protester som uppstått i kölvattnet av avindustrialisering, liksom på förhoppningar om en snarlik återindustrialisering. I finlandssvensk samhällshistoria har Matias Kaihovirta studerat den omvälvande samhälleliga och kulturella förändring som det sena 1800-talets industrialisering medförde och de politiska uttryck som det gav upphov till bland arbetare i ett patriarkalt och paternalistiskt tvåspråkigt brukssamhälle i västra Nyland. De teoretiska perspektiv som Kaihovirta tillämpar för att studera bruksarbetarnas anpassning och protest motsvarar de som Strangleman tillämpat i sin forskning om den engelska arbetarklassens erfarenheter av det sena 1900-talets avindustrialisering.⁸

I MOI-projektet är erfarenhet ett nyckelbegrepp – vi tolkar erfarenhet som ett socialt konstruerat och inlärt meningssystem med vilket de som drabbades av industrinedläggningen avläste avindustrialiseringen som en historisk upplevelse. Här ser vi att det finns mycket att hämta ur, och samtidigt utveckla i, den kulturhistoriskt inriktade arbetarhistorien, det vill säga den erfarenhetsbetonade forskning som varit kännetecknande för finländsk och svensk nyare arbetarhistoria.⁹

Industrialiseringen har en central roll i många samhällen – inte bara som en ekonomisk motor, utan också som en källa till lokal och nationell identitet. Den förknippas med allt från självförsörjning och internationellt inflytande till nationell stolthet och ekonomiskt välstånd. Industrin har skapat arbete och välfärd, fört med sig idéer och impulser från omvärlden och kopplat ihop lokalsamhället med den globala kapitalistiska världsekonomin. Samtliga dessa processer föder starka känslor och upplevelser,

7. Tim Strangleman, 'Deindustrialisation and the historical sociological imagination. Making sense of work and industrial change', *Sociology* 51 (2017:2).

8. Matias Kaihovirta, *Oroliga inför framtiden. En studie av folkligt politiskt agerande bland bruksarbetarna i Billnäs ca 1900–1920* (Helsingfors 2015).

9. Magnus Olofsson, *Tullbergsska rörelsen. Striden om den skånska frälsejorden 1867–1869* (Lund 2008), s. 24; Kati Launis & Marko Tikka (red.), *Työväki ja kokemus* (Tampere 2009).

och ger erfarenheter som kan få utlopp i nostalgi, glorifiering och i medvetet ignorerande eller omformande av narrativ. Men de har även fött protest och motstånd samt påskyndat uppkomsten av radikala rörelser.

Avindustrialiseringen av det svenska Finland

Fokus i projektet ligger på hur lokalsamhällen i Finland med en svensk-språkig majoritet upplevt industriella förändringsprocesser sedan efterkrigstiden. Särskilt fokus läggs på mindre städer och på landsbygden, där en industri kan ha varit dominerande eller till och med den enskilt största arbetsgivaren. Vi ämnar granska hur industrietableringar diskuteras i dag och jämföra den nutida debatten med den som fördes under efterkrigstiden då till exempel stålverket i Koverhar i Lappvik på Hangö udd etablerades.

Projektet avgränsar sig geografiskt till sydvästra Finland och till det vi kallar en finländsk stålverkstriangel som existerat mellan industriorterna Dalsbruk, Lappvik och Äminnefors. Under 1900-talets sista decennier verkade i den här triangeln en för finländska förhållanden betydande stålverksproduktion som genomgick snabba förändringar – från expansion och etablering till en minst lika snabb nedtrappning och slutlig nedläggning mellan slutet av 1990-talet och början av 2010-talet.

MOI-projektet startade i oktober 2024 och pågår med nuvarande forskningsmedel till 2027. De första faserna omfattar arkivarbete, intervjuer, författande av forskningsartiklar samt en konkret uppstart för och planering av både ett mer tvärvetenskapligt framtida projekt samt en dokumentärfilm om industrialiseringens historia i det svenska Finland. Ett primärt mål med projektet är att popularisera de resultat som den vetenskapliga delen av projektet uppnår.

Projektet har beviljats finansiering av Svenska kulturfonden och är förlagt till ämnet nordisk historia vid Åbo Akademi. Som forskningsledare verkar docent Matias Kaihovirta, medan Christoffer Holm medverkar som projektforskare och Alexandra Nummenpää som doktorand. Samtliga projektmedlemmar är historiker verksamma vid Åbo Akademi.

MOI arbetar utifrån tre med varandra samverkande delstudier. Förutom att delstudierna fokuserar på tre olika stålverkssamhällen, utforskas erfarenheter av stålverkens industriella utveckling utifrån olika empiriska ingångar och perspektiv. Den första delstudien (Holm) undersöker uppbyggnaden och omvandlingen av stålverkssamhället Lappvik i Hangö. I den ligger fokus på invånarnas upplevda språkrelationer i arbete, vardag och fritid under en tid av industrialisering och uttalad strukturomvandling. Den andra delstudien (Kaihovirta) fokuserar på stålverksarbetarnas erfarenheter av nedläggningen av Äminnefors (i tidigare Pojo kommun) smält- och valsverk, en process som inleddes i slutet av 1960-talet och

fortgick fram till den slutliga stängningen av stålverket 1996. Den tredje delstudien (Nummenpää) fokuserar på den säregna bostadspolitiken i den gamla bruksorten Dalsbruk på Kimitoön och dess förändring under stålverkets sista verksamma årtionden (cirka 1970–2012).

I samtliga tre delstudier undersöks stålverkens levda historia – i fokus för analysen står vardag, fritid, arbete, politik, facklig verksamhet och boende. Minoritetserfarenheterna av industrialiseringsprocesserna undersöks utifrån ett intersektionellt perspektiv, där språkets betydelse beaktas i mötet med bland annat klass och genus. I förhållande till det internationella forskningsläget kommer MOI att anlägga ett långt tidsperspektiv på erfarenheter, ett angreppssätt som vunnit terräng bland forskare under de senaste decennierna. Erfarenheten av återhämtning och långsamt avtagande följdverkningar har av Sherry Lee Linkon kallats *the half-life of deindustrialization* (avindustrialiseringens halveringstid).¹⁰

De tre undersökta stålverken verkade på i grunden starkt svenskspråkiga orter i rurala miljöer, och både industriorterna och stålverken utvecklades till tvåspråkiga miljöer. I MOI-projektet är vi särskilt intresserade av de lokalsamhällen som uppstod kring dessa stålverk. I nordisk historieforskning föreligger förhållandevis få studier av hur industrinedläggning påverkat livet i de lokalsamhällen som uppstått kring en fabrik.¹¹ Här rör sig MOI-projektet på ny mark och kommer att ge ett viktigt bidrag till framtida forskning.

Den vetenskapligt inriktade historieskrivningen om det svenska i Finland har också visat påfallande lite intresse för industrialiseringens betydelse för finlandssvensk identitetsformering och för relationerna mellan finsk- och svenskspråkiga. En orsak kan vara att framväxten av en industriarbetarklass och ett politiskt klassmedvetande verkade mot den borgerliga svenska samlingsrörelsen, och därmed hotade det finlandssvenska minoritetsnationalistiska projektet.¹² Industrialiseringen har som redan nämnts behandlats mycket sparsamt i historieskrivningen om det svenska i Finland, med undantag för den nya forskningen om den klasskamp och den arbetarrörelse som uppstod som en följd av industrialiseringen.¹³

10. Sherry Linkon, *The Half-Life of Deindustrialization* (Ann Arbor 2018).

11. Backius, 'Den mångfacetterade avindustrialiseringen', s. 527–535.

12. Bo Lönnqvist, 'Retoriken i den etniska mobiliseringen', Anna-Maria Åström, Bo Lönnqvist & Yrsa Lindqvist (red.), *Gränsfolkets barn. Finlandssvensk marginalitet och självhävande i kulturanalytiskt perspektiv* (Helsingfors 2001), s. 16–25.

13. Kaihiovirta, *Oroliga inför framtiden*; Matias Kaihiovirta & Christoffer Holm (red.), *Klasskamp på svenska. Aktörer, idéer och erfarenheter i 1900-talets finlandssvenska arbetarrörelse* (Helsingfors 2022).

Viktig kunskap lokalt, nationellt och internationellt

Inom projektet menar vi att det industrihistoriska arvet och det kollektiva minnet spelar en viktig roll för etableringen av ny industri. Samtidigt hävdar vi att kunskapen om industrialiseringens erfarenhetshistoria efter andra världskriget i det svenska Finland är bristande och därmed också frånvarande i nutida industrialiseringsdebatter. Industrialisering är mer än teknologi, ekonomi och ingrepp i den rumsliga miljön – industrin skapar nya sociala relationer och etablerar kulturella normer samt nya historiska erfarenheter.

MOI-projektet kommer att producera ny vetenskaplig forskning om minoriteters erfarenheter av industrialisering. Vi menar att studier av industrialiseringsprocesser i efterkrigstidens svenska Finland kan skapa förståelser för hur av- och återindustrialisering påverkar språkliga och etniska minoriteter.

På ett internationellt plan vill vi bidra med ökad förståelse för och insyn i de särdrag som industrialiseringsprocesser i Nordeuropa omfattar. Till dessa hör bruket av begreppet strukturuomvandling framom avindustrialisering i narrativet om den sedan 1980-talet i Norden pågående samhällsförändringen som är kopplad till industrin, men även till landsbygdens avfolkning och lantbrukets förändrade villkor.

Nationella, regionala och lokala särdrag väcker stort intresse i den internationella tvärvetenskapliga avindustrialiseringsforskningen. Avindustrialisering i exempelvis Östeuropa, Indien, Sydamerika och Norden har på senare tid väckt allt större intresse bland forskarna. Tidigare har i synnerhet Storbritannien, Frankrike, (Väst)Tyskland, USA och Kanada stått i fokus för den tvärvetenskapliga forskningen om avindustrialisering. Genom att flytta perspektivet till olika världsdelar har forskningen blivit mer nyanserad och lett till fördjupade insikter i hur olika samhällssystem och kulturella särdrag påverkat industrialiseringsprocesser lokalt och globalt.¹⁴

Inom internationell forskning har man på sistone också påtalat behovet av att studera även annan industri än den traditionella ”tung” och mansdominerade industrin.¹⁵ Detta är på lång sikt också vårt syfte, men eftersom även den mansdominerade stålindustrin i det svenska Finland är utforskad inleder vi projektet där, vilket även är motiverat med tanke på stålindustrins samhälleliga betydelse som basindustri.

14. Marion Fontaine, Steven High & Lauren Laframboise, 'Introduction', *Labor History* 65 (2024:3), <https://doi.org/10.1080/0023656X.2024.2320229>; Backius, 'Den mångfacetterade avindustrialiseringen'.

15. Jackie Clarke, Arthur McIvor, Anna McEwan & Sinead Burns, 'Gender and deindustrialization. A transnational historiographical review', *International Labor and Working-Class History* 105 (2024), <https://doi.org/10.1017/S0147547924000024>.

Vi ser dock även annan industri och andra stora arbetsplatser, såsom olika typer av sjukhus, som minst lika intressanta. Mentalsjukhus, sanatorier och många moderna sjukhus byggda under 1900-talets första årtionden kan mycket väl jämföras med samtida paternalistiska industrisamhällen och de idéer och erfarenheter som uppstod kring dessa. Likheter och skillnaderna bör diskuteras, men vi menar ändå att det finns påfallande likheter med industrin i de processer som följt av nedläggning av stora sjukhuskomplex. Till likheterna hör försvinnande arbetsplatser, påverkan på människors liv efter nedläggning, minneskultur bland anställda och patienter samt diskussion om förvaltning av och planer på att ta i bruk övergivna byggnader för nya användningssyften. Även dessa komplex kan anses utgöra en del av den moderna kapitalistiska ekonomin och dess styrningsmentalitet. Precis som definitionen av industri tål diskuteras kan dylik forskning om samhällelig strukturell förändring tjäna på att bredda sitt perspektiv.

Matias Kaihovirta, Christoffer Holm & Alexandra Nummenpää